

**MIRCEA POPESCU,
O CONȘTIINȚĂ
A EXILULUI ROMÂNESC**

*Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii de
Mihaela ALBU și Dan ANGHELESCU
Prefață de Sorin ALEXANDRESCU
Postfață de Simona COLEȘ POPESCU*

**EDITURA VREMEA
BUCUREȘTI
2019**

CUPRINS

Notă asupra ediției.....	5
Umbra unui surâs	9
I. STUDIU INTRODUCȚIV	23
1. Țara și exilul	23
1.1. Memorie și identitate în presa exilului românesc	23
1.2. Cultura – <i>singura politică eficientă</i> în exil.....	26
2. Mircea Popescu – un reprezentant al <i>românității</i> în exil... 31	
2.1. Considerații generale.....	31
2.2. Repere biografice.....	41
2.3. Mircea Popescu – un <i>cărturar</i> român în exil	45
2.3.1. <i>Societatea Academică Română (SAR)</i> și rolul lui Mircea Popescu în activitatea acesteia.....	55
3. Mircea Popescu – <i>jurnalist</i> cultural	61
3.1. O misiune asumată: informarea publicului cititor ...	66
3.2. Cultură și politică	72
3.3. Despre exil și exilați	75
3.4. Redactorul Mircea Popescu și <i>Revista Scriitorilor</i> <i>Români</i>	79
4. Prieteni în corespondență	84
5. Concluzii.....	87
6. Bibliografie	91
II. MIRCEA POPESCU ÎN MEMORIA CONTEMPORANILOR	94
Dinu Adameșteanu: <i>Mircea Popescu – Amintiri</i>	94
L.M. Arcade: <i>Mircea Popescu, Românul</i>	100
Ștefan Baciu: <i>Un bun român</i>	104
Antoaneta Bodisco: <i>Un năzdrăvan</i>	106
Mihai Cismărescu: <i>Un prieten ne-a lăsat singuri</i> ...	107
Ioan Cușa: <i>Scrisoare târzie</i>	108
Mircea Eliade: <i>Roma nu va mai fi aceeași</i>	108

Vintilă Horia: <i>Pentru Mircea Popescu</i>	110
Virgil Ierunca: <i>Mircea Popescu</i>	111
Monica Lovinescu: <i>La început a fost... exilul</i>	118
Horia Stamatu: <i>O despărțire grea</i>	119
Ruggero Ruggieri: <i>În amintirea lui Mircea Popescu</i>	121
Giuseppe Vese: <i>În amintirea unui prieten</i>	123
Mihai Niculescu: <i>Mircea Popescu memorialist</i>	125
III. MIRCEA POPESCU ÎN PRESA EXILULUI ROMÂNESC (Selectie)....	129
Antim Ivireanul – Mitropolit al UngroVlahiei (1708-1716)	129
Mazzini și Transilvania	138
IV. TEXTE ÎN EDIȚII INDEPENDENTE	148
Nicolae Iorga și problema armânească.....	148
Răsfoind prin literatura Unirii.....	197
Îndelungata „romana captivitas” a unui Episcop din secolul al XVIII-lea.....	214
V. MIRCEA (Amintiri de familie relatate de Simona Coleş-Popescu)	221
VI. ANEXE: SCRISORI	233
VI. INDICE DE NUME	343

Cred că (Roma) nu-și face iluzii: și umbra unui surâs, și o înseninare cât de fugitivă pe plaiul Dâmboviței m'ar readuce la vechea pasiune bucureșteană.

Mircea Popescu

Fără Mircea Popescu, pentru Români, Roma nu va mai fi aceeași... orașul întâlnirilor noastre redevine ce-a fost, și ce va continua să fie: Cetatea Eternă.

Mircea Eliade

UMBRA UNUI SURÂS

Trec pe sub o arcadă, intru în Via del Corso și, după câțiva pași, recunosc brusc, pe stânga, biserica San Carlo. În față, o stradă merge spre Trinità dei Monti. E vara lui 1968. Aici, într-o mică nișă din Corso, lângă intrarea la biserică, urcă scara la pensiunea lui Pufuleț (doamna Adamiu), la etajul 1. Christinel și Mircea Eliade trebuie să fie sus. Nu, au coborât deja, îi văd în față, în aceeași nișă, la masa lungă a unei trattoria. Mă așez la capătul de dincoace al mesei, singurul loc liber. În față, Mircea se întrerupe și mă prezintă: Sorin, a umblat toată ziua prin Roma. Ei sunt Horia Roman, Nina Batalli, Mircea Popescu... Apoi, mulți alții. Pe unde-ai fost? Mă bâlbâi, am mers toată ziua pe jos, în zigzag, habar nu mai am pe unde. Primesc un pahar de vin: eu sunt celălalt Mircea. Îmi zâmbeste. Încep să vorbesc...

Scena a rămas prinsă în decor de patruzeci și cinci de ani. Nu-mi mai amintesc exact figurile, dar îi văd mișcându-se, îi aud. Acum îi citesc. Din lumea extraordinară de atunci au rămas doar cuvinte și câteva imagini: invitații lui Mircea, prietenii lui, mi-i descria seara, îi revedeam uneori a doua zi. Umblam besmetic prin Roma, câteva zile mai târziu aveam să mă reîntorc la București. Mi se părea o altă lume: erau desigur fericiți, trăiau acolo. Eu, dincolo, unde povesteam mamei și bunicii mai ales despre Mircea al nostru. Nu știam atunci că doi ani mai târziu aveam să merg la Amsterdam și că alți români din țară mă vor vizita acolo și vor gândi probabil despre mine la fel: el e aici, noi, dincolo. Despre ce să discutăm?

În 1968, ca atâția alții, m-am grăbit să mă reîntorc la București, să apar țara de... ruși. Am mai fost la Roma în anii următori, m-am revăzut cu ambii Mircea. Curând, în 1975, aveam să aflu că Mircea Popescu nu mai era, ars parcă în propria lui flacăra... Dar ceva, o scânteie, se prinsese și de mine. În 1974 organizam primul congres de studii românești în Olanda, un alt soi de congres, îndreptat mai mult spre occidentali decât spre emigranții români. Au venit atunci și italieni, printre care minunatul Pasquale Buonincontro, din Napoli, unul din prietenii lor buni...

Acum, citesc ce-a scris, ce i s-a scris, ce s-a scris despre Mircea Popescu. Înțeleg brusc că, de fapt, toată acea lume romană extraordinară din 1968 gravita în jurul lui. El era sufletul mișcării, cum se spunea. Secretarul Asociației Academice Române, redactorul *Revistei Scriitorilor Români*, cel care informa pe toată lumea despre ce se petrecea în România și ce se făcea în Europa și cele două Americi de către români, scriind mereu sute, mii de scrisori, de note, de îndemnuri. Poate chiar mai mult decât Monica Lovinescu și Virgil Ierunca la Paris.

România era, în acei ani, cultural și politic, centripetă. Nu s-a schimbat mult nici astăzi: ne interesează numai ce se întâmplă la noi, nu la vecini, sau doar sumar și fără legătură cu noi. Eram din generația șaizecistă, generația... tânără de atunci, și credeam, speram cu toții, prin 1967-1968, că și la noi Ceaușescu va realiza o liberalizare precum Dubček în Cehoslovacia, prin care comunismul nu se va schimba de tot, desigur, dar va căpăta o față umană, cât de cât. Nu s-a întâmplat deloc așa, ci, după un scurt interludiu, același Ceaușescu a reinstaurat un totalitarism mult mai perfid. La Roma, ca și la Amsterdam, aveam să descopăr însă spre sfârșitul anilor șaizeci aceeași speranță comună, deși timidă, că lucrurile vor evolua în bine. *Pe fondul acestei speranțe am descoperit*

*faptul că emigrația română constituia o a doua Românie, liberă, dar în afara țării. Teroarea precedentă de aproape douăzeci de ani ne ascunsese ce se petrecea dincolo, iar cei dintre noi care știau, inclusiv prin relații de familie, tăceau, discreți și prudenți. Micul dezgheț ne revela emigrația fizic, social și cultural, cu asemănări și cu diferențe de noi. Unii se aflau în diaspora, erau mai mult sau mai puțin realizați, prosperi, ne priveau superiori, adesea depolitizați, legați încă de țară doar prin obiceiuri cam edulcorate și o română aproximativă. Alții se simțeau în exil, politic îndârjiți, mai modești financiar, nebuni de dorul de țară, dar chinuiți de ce i se făcea acesteia la ea acasă, vorbind bine ambele limbi și scriind la fel de ușor în cea maternă și în cea locală, de referință. Exilul era organizat policentric, diaspora plutea în ceață și indiferență. Abia citind documentele publicate după 1989, printre care volumul de față, înțelegem cât de extins era exilul – probabil și diaspora, dar inaparent – și câte publicații culturale apăreau, de la *Caiete de dor* (redactor Virgil Ierunca) și *Ethos* (Ioan Cușa), la Paris, la *Revista Scriitorilor Români* (Mircea Popescu), la Roma, *Prodomos*, editată de Paul Miron în Germania și atâtea altele la Honolulu (Ștefan Baciu), Buenos Aires (D. Găzdaru, *Cuget românesc*), Madrid (George Uscătescu, *Destin*), Rio de Janeiro (I.G. Dimitriu) și așa mai departe.*

Era o altă Românie, dispersată, un soi de arhipelag între care circulau bărcile numite trecut, limbă, rude, mondenități, intrigi, uneori și cărți. Prezența lor locală era destul de restrânsă, doar puțini dintre ei spărseseră zidul dintre indigeni și alogeni și acumulaseră admirația și onorurile publice ale ambelor zone: Mircea Eliade, Eugène Ionesco (de aici și modificarea numelui), Cioran, Stéphane Lupasco (idem), Eugenio Coseriu (la fel), Vințilă Horia, Ionel Perlea, muzicologul Roman Vlad, poate alți câțiva. Urma apoi al doilea cerc: mediatorii dintre

cele două zone, independenți, incoruptibili, loiali ambelor lumi. Informația la zi și constanta demascare a escrochilor de orice fel îi făceau pe Monica Lovinescu, Virgil Ierunca și Mircea Popescu unanim respectați. Ei constituiau de fapt centrele de raliere ale exilului, dar și de atracție pentru nou-veniți. În mare măsură, cei trei au sacrificat atractive cariere alternative vocației de centre spirituale ale exilului, de organizare și menținere a luptei și speranței într-o victorie finală. Alții, din exil, ca și mai toți din diaspora, s-au mulțumit cu nișele socio-culturale în care s-au adăpostit de vreme rea, și acolo au rămas. Căci trebuie s-o spun: mai mult decât alte emigrații, cred, marea majoritate a celei românești a trăit, și trăiește și astăzi încă, în confortabile nișe socio-economice. Oamenii sunt acolo destul de izolați, dar apărați de seisme, și arborează aceeași superioritate, deși continuă să fie ne-ori dezinformați; în fond, puțin le mai pasă.

Revenind la „cei trei”, trebuie de asemenea să spun că spiritul lor combativ și nemila față de orice abatere morală din țară, mi-au impus și mie acea „etică a neuitării” despre care se vorbește în excelenta introducere la această carte de Mihaela Albu și Dan Angheliescu. Dar m-a și uimit, m-a și pus pe gânduri, mai ales acum, citind scrierile lui Mircea Popescu. Mă obișnuisem, în țară, să-mi privesc cu admirație profesorii, mai ales pe Tudor Vianu și pe Alexandru Rosetti, nu numai pentru ajutorul primit ca debutant, dar și pentru că mențineau vii – cu mari suferințe personale, cum îmi povestiseră – valori de știință și cultură care altfel s-ar fi prăbușit sub comunism. Ei erau pentru mine, pentru generația mea, *ariergarda* vechii culturi românești autentice, interbelice. Ei bine, pentru „cei trei” ei erau, mai ales Rosetti, *avangarda* unui spirit de compromis cu comunismul, mereu regretat, deși nu vituperat ca la Arghezi, Sadoveanu și Nichifor Crainic. Literatura anilor cincizeci era un

dezastru, de acord, dar *Moromeții* lui Marin Preda, probabil volumul 1, este, după Mircea Popescu, cam același lucru cu *Desculț* de Zaharia Stancu, iar despre volumul doi (1967) nu se spune nimic. Șaizeciștii mei erau trecuți cu vederea, cu excepția lui Marin Sorescu și Ion Alexandru – succese exagerate, după mine – și a lui Ștefan Bănulescu (pe drept), grație mai ales lui Eliade. Dar ceilalți? La Goma, Breban, Țepeneag, se remarcă „luări de poziție curajoase”, despre Ivasiuc însă, Sorin Titel, Nichita Stănescu, Blandiana, Dimov, Nemoianu, noua critică structuralistă, din care făceam și eu parte, mai nimic. Toleranți, poate ironic, ca la Paris? Greu de spus până nu citim și scrierile lui Mircea Popescu în italiană. Chiar unele remarci despre occidentali surprind, precum cea în care se spune că scriitorii angajați (de stânga) ar fi un amestec de realism și pornografie! Oricum, comparată cu analizele lui Ierunca și Lovinescu, opinia lui Popescu este filozofic sau estetic mai puțin fundamentată, dar, adesea tocmai de-aceea, mai frapantă în direcția ei.

În ciuda mirării de atunci, ori de mai târziu, trebuie totuși să constatăm că seria între timp complet publicată a scrierilor critice ale lui Monica Lovinescu și Virgil Ierunca, ca și cele ale lui Mircea Popescu, ne oferă o *a doua perspectivă* asupra culturii de sub comunism și ne obligă să ne întrebăm unde este, totuși, adevărul. Înțelegem acum că perspectiva *apropiată* din România nu era neapărat mai justă decât cea *depărtată* de la Paris, sau Roma. Criticii literari din țară, atunci, ca și astăzi, văd compromisurile de până spre mijlocul anilor șaizeci ca un soi de mască necesară supraviețuirii pe care oamenii au scos-o îndată ce au putut. Criticii români din Occident văd masca celor care au colaborat cu regimul drept o scuză ieftină și-i opun obrazul curat al lui Blaga, Botta, Alice Voinescu, Voiculescu. Chiar fisurarea măștii a mers încet și limitat dacă ne comparăm – o comparație

totdeauna negativă pentru români – cu cehii, ungurii sau polonezii, mai rapizi și mai adânci în democratizare. Comparația a rămas de-altfel mereu negativă pentru noi. Ceaușescu nu s-a dus să ocupe Praga lui Dubček, este adevărat, dar și-a ocupat el însuși propria-i țară, și încă cum, preț de douăzeci de ani. Astăzi, după ce ultimele scuze s-au epuizat și chiar dislocarea comunismului post-1989 la noi tot mai încet s-a făcut – și se face, interminabil, și astăzi – decât în celelalte țări, lectura unui Mircea Popescu mă face să mă îndoiesc profund de mitul măștii. Nu mila, ci radicalismul critic a lipsit, și încă lipsește în România, cred acum, un radicalism care să ducă la schimbare directă, nu la mereu alte justificări ridicole de televiziune. *Și dacă nu mască a fost, ce am văzut mereu, și încă vedem, ci obrazul însuși? Obrazul „turciților” ori ale „sufletelor moarte”, cum le spune Ierunca, citat de Popescu, adică al oportuniștilor. Dacă acești critici, Popescu, Ierunca, ori Monica Lovinescu, au avut dreptate, și nu cei din țară, în evaluarea epocii, primii fiind mai lucizi tocmai grație distanței și a unei tradiții critice autentice cu care au fuzionat, spre cinstea lor, la Roma și la Paris, dar pe care noi am tot ocolit-o „șăgalnic” la București? Da, nemila la scuze a lui Mircea Popescu mă irită, cumva, ca român de București, dar mă face să mă simt, ca român de Amsterdam, mai curat, mai adevărat, precum după un duș rece în vreme toridă.*

Revin la imaginea arhipelagului. Frumusețea ei vine din întindere peste oceane și vâslit perseverent între insule. În fapt, altfel decât ne-am obișnuit să gândim, această întinsă emigrație, în ciuda distanței dintre ochiurile țesăturii ei, a fost *singura prezență internațională românească colectivă de până astăzi*. În rest, prezențe individuale, de la Dimitrie Cantemir la Iorga, sau la traducerile din Mircea Cărtărescu. Deși lista cu numele lor citate mai sus nu este completă, observi imediat că

mai aceleași nume de scriitori din exil apăreau la Roma, Paris, Madrid, Bochum ori Freiburg. Este evidentă conclucrarea și solidaritatea lor. Nu s-a făcut încă, pe câte știu, o analiză serioasă a acestei producții luate la un loc și în comparație cu cea din țară. Mircea Popescu și alți critici români din Occident susțin că în primele două decade sub comunism modernismul literar românesc a continuat doar în exil, fiind interzis în țară. Precaritatea realismului socialist este evidentă, dar justifică ea oare o astfel de evaluare globală, integral negativă la o zonă, integral pozitivă la cealaltă? Din nou, critica din țară a încercat mereu să salveze excepțiile de la regulă, precum poezia lui A.E. Baconski (de acord), sau *Groapa* lui Eugen Barbu (nu, în ciuda exportării ei recente în Franța). Pe de-altă parte, literatura lui Petru Dumitriu, blamată de românii din străinătate, cât timp el se afla la București, a fost recuperată după autoexilarea lui în Occident, cum Mircea Popescu susține ca acceptabil (într-o cronică din 1964). Invers, numele lui Dumitriu a dispărut atunci brusc la București, iar încercarea de a-l relua recent, odată cu diverse retipăriri, nu a precizat deloc locul lui în literatura limbii în care a continuat să scrie. Nu mai puțin clar este raportul lui Vintilă Horia cu literatura română, sau al lui Virgil Gheorghiu. Avatarurile lor au trecut dintr-o extremă în alta, la fel ca lauda și atacurile. Mircea Popescu a înțeles însă foarte bine valoarea poetului Aron Cotruș, deși el a fost oarecum uitat în România. Mai mult, poezia lui Horia Stamatu a rămas cvasinecunoscută până astăzi, la fel scrierile lui Ciorănescu, Uscătescu, Baciuc, în ciuda unor mențiuni punctuale. Practic, doar Eliade, Cioran și Ionesco, plus Monica Lovinescu și Ierunca au fost cu adevărat reintegrați în cultura română din România. În fond, există până astăzi *două literaturi române paralele* în a doua jumătate a secolului al XX-lea, și este greu de crezut că ele vor mai putea fi vreodată

realmente integrate. Chiar valorile promovate în ambele literaturi sunt uneori reciproc compatibile, alteori, nu. Un anume modernism interbelic a continuat în exil, deși cu tente puternice de nostalgie, dor de țară care trimiteau în atemporal realismul lor cotidian oricum destul de temperat. Scrise în Franța ori la Chicago, povestirile lui Eliade constituiau o mitologie bucureșteană la fel cum îi derivaseră spre fantastic indian *Nopti la Serampore* ori *Secretul doctorului Honigberger*, publicate la București după despărțirea de India: distanța, nostalgia au creat probabil mitul. Disperarea lui Cioran sună însă mai convingător la Paris în franceză decât în română la București, deși era aceeași. Doar Ionesco s-a schimbat fundamental, deși absurdul picura deja, neliniștitor, în textele lui românești. Acești autori, poate încă doi, trei, au contrazis fundamental ce s-a scris în România primelor decade postbelice; doar în anii șaizeci Bănulescu era aproape de Eliade și Sorescu de absurd. Dar în rest? Mi-e greu să generalizez tocmai pentru că studii mai concrete lipsesc, totuși îmi rămâne impresia că multă literatură din revistele exilului, deși scrisă liber, nu diferea simțitor, tematic și estetic, de acea literatură din țară care reușea să se smulgă, într-un fel, propagandei. Am putea oare spune, pentru anii șaizeci (târzii) și șaptezeci – adică cei discutați de Mircea Popescu – mai curând că *media* prozei românești (zise) realiste din Occident nu diferea mult de *media* prozei scrise atunci în România, deși aceasta beneficia, în plus, de un ascuțit critic remarcabil, chiar dacă uneori bont, sau cețos? Este comparația posibilă, pe alte linii tematice, și în lirică? Răspunsul este greu de dat tocmai pentru că, în ambele locuri, politicul și esteticul s-au aflat în raporturi încă neanalizate pe deplin. Mircea Popescu simte problema, cred, dar nu mai apucă să i se consacre. Este de-aceea tentant să ne imaginăm o oarecare convergență a celor două literaturi române

în decadele moderniste postbelice, dincolo de lespedea realismului socialist din țară și sechelele ei, deloc neglijabile, de mai târziu. Deși poeți precum Nichita Stănescu și Dimov, ori prozatori ca Țepeneag, ori Mircea Simionescu, nu cred că au existat la românii din Occident. Și, desigur, nici optzecismul din țară.

Mai este un aspect al acestei culturi internaționale de limba română pe care volumul de față îl reliefează. Notele lui Mircea Popescu mai mult informează publicul larg decât analizează pentru cunoscători scrierile românilor din lume. Timpul nu-i permitea mai mult, spațiul revistei nici el. Ce a scris în italiană nu este încă publicat acum, dar faptul de-a fi colaborat frecvent la *Fiera letteraria* și altele mă face să bănuiesc că acele note tot mai curând de informație au fost. Autorul nostru a publicat și un compendiu de literatură română, tradus între timp, totuși el nu are anvergura cărții *Panorama de la littérature roumaine* de Basil Munteano, după cum nici compendiu *Letteratura romena*, de Gheorghe Caragață, din Florența, nu cred că o are (nu am văzut cartea, din păcate). Pe câte știu, *Panorama* este singura carte de referință despre literatura română (modernă) publicată în acea perioadă în Occident! Mai mult, despre Eminescu există doar două publicații notabile și acelea scrise de non românii Alain Guillermou și Rosa del Conte (M. Popescu: „neostoita pasiune românească a Rozei del Conte”). Despre Caragiale mi-amintesc o cărțuie de Eric Tappe. Poate mai sunt citabile câteva. Dar unde sunt cărțile fundamentale despre cultura română scrise de românii refugiați în Occident? Nu există, pe câte știu. Erau liberi să le scrie, dar nu le-au scris. Au scris în schimb nenumărate studii specializate, de certă erudiție, precum cele semnate mai demult Mozes Gaster, ori acum Emil Turdeanu, Octavian Buhociu, Pavel Chihaiia etc. Să-l amintim aici și pe un foarte bun istoric și editor de artă, Ionel Jianu, pe juristul